

apmontseny

ASSOCIACIÓ DE PROPIETARIS DEL MONTSENY

El castanyer
al Montseny

El castanyer al Montseny

El castanyer (*Castanea sativa*) és present a Catalunya des de l'època dels romans i durant segles ha estat una de les principals espècies del Montseny. És per això que és un arbre molt arrelat a la cultura popular de la zona. A l'actualitat, aquest patrimoni forestal i cultural que és el castanyer està en procés d'abandonament i degradació. Avui en dia, aquesta espècie ocupa una superfície superior a les 3.000 hectàrees dins del massís¹, la qual cosa representa el 10% de la superfície total.

Els seus requeriments edàfics i climàtics fa que la superfície ocupada per aquesta espècie a Catalunya es concentri principalment a les zones obagues del Montseny i de les Guilleries. Per desenvolupar-se en condicions òptimes és una espècie que requereix sòls silícics, am-

bients frescos i humits i una altitud compresa entre els 600 metres i els 1.000 metres.

El vincle entre l'home i el castanyer ve d'antic. L'home ha cultivat i gestionat aquesta espècie al llarg dels anys amb un doble objectiu: la producció d'aliment –tant per a persones com per a animals– i la producció de fusta.

Tradicionalment les finques del massís han basat la seva activitat econòmica en els múltiples aprofitaments que es feia de les castanyedes. Però, des de mitjan s. XX la rendibilitat d'aquesta espècie ha anat disminuint lentament. Aquest fet ha comportat que, a l'actualitat, la gestió d'aquestes masses sigui gairebé nul·la i, sovint, fruit del romanticisme de la propietat, menystenint la seva viabilitat econòmica.

La riquesa paisatgística, ecològica i cultural de les castanyedes al Montseny és el llegat de la gestió successiva de generacions de propietaris forestals. A l'actualitat, el 90% de la superfície del massís és de propietat privada.

¹ Dades calculades a partir del Resum d'IOF en el Parc del Montseny del Centre de la Propietat Forestal. 2011

Castanyeda destinada a la producció de fusta situada a Riells de Montseny abans d'aplicar-hi la gestió forestal tradicional de tallada arreu.

La castanya, d'un producte d'alimentació bàsic a un producte gairebé per a sibarites

Durant centenars d'anys les castanyedes del Montseny es van explotar principalment per a la producció de castanyes, un dels aliments bàsics de la zona. No va ser fins mitjan s. XVI, amb l'arribada de productes com la patata, que la castanya va perdre pes. Tot i així, fins al primer quart del s. XX la castanya de les Guilleries i del Montseny es va exportar cap a d'altres països europeus¹ comportant grans extensions de terreny poblat per plantacions de castanyer, situades principalment en zones afeixades o amb pendents poc elevats. Malgrat perdre protagonisme davant la patata, el seu consum va ser molt important fins a finals dels anys 40, ja que en temps de postguerra productes com la castanya eren molt apreciats entre la població pel seu valor alimentari.

Però, contràriament al què es pot pensar, les castanyedes destinades a la producció de fruit requereixen de treballs de manteniment de forma anual. Aquestes castanyedes són formacions arbòries poc denses cultivades per l'home i gairebé es pot considerar el seu manteniment com una activitat agrícola.

Durant el s. XIX i el s. XX el manteniment i la recol·lecció de castanyes anava a càrrec de la propietat en aquelles finques de poca extensió, mentre que en les propietats més grans se n'encarregaven els masovers a canvi de quedar-se amb una part de la collita. A més, segons els tractes d'arrendament, els masovers, entre altres, podien tenir en propietat la collita d'alguns dels castanyers de la finca. És per això, que la castanya tenia una importància especial per a les famílies residents als masos. A banda de ser un aliment important per a les famílies i, també, per al bestiar, significava una font d'ingressos.

I és que l'endemà de caure la major part de castanyes, aquestes es recollien i es portaven

fins els masos on es garbellaven; les castanyes més grosses i les mitjanes es portaven a vendre al poble, mentre que les castanyes més petites s'assecaven al sol o al forn per alimentar els porcs. Les castanyes grosses, que tenien un preu superior, es portaven a vendre als mercats més propers. Finalitzat el mercat, les castanyes que no s'havien venut eren comprades pels comerciants qui s'encarregaven de fer-les arribar al Mercat del Born, a Barcelona.

Però, a banda del consum propi i de la seva venda, en alguns pobles hi havia la tradició que un cop feta la recol·lecció de la major part de les castanyes, les dones del poble podien anar a recollir les castanyes restants per al seu propi consum. Un costum comparable al de les espigoladores que passaven a recollir els cereals després que s'hagués fet la sega, o fins i tot, amb les dones que resseguien les places de carbó per recollir el carbonet un cop s'havien endut el carbó vegetal. Doncs, tal com ja s'ha dit en temps de post-guerra la castanya no deixava de ser un producte necessari per a la subsistència. Un hàbit que el pas del temps i la modernització l'han anat relegant a un consum esporàdic i vinculat a una festa tradicional, la castanyada. Si bé també és cert que les noves tendències culinàries l'han recuperat per introduir-la en els plats més refinats.

Garbella utilitzada per separar les castanyes grosses.

¹ (Llobet, S. 1990) El medi i la vida al Montseny. Estudi geogràfic. Reeditació promoguda pel Museu de Granollers i Agrupació Excursionista de Granollers.

Castanyedes de fruit, abandonament i substitució

Durant la dècada dels 50, coincidint amb l'èxode rural, es va produir un abandonament massiu de les castanyedes destinades a la producció de fruit. L'arribada de la indústria als pobles i a les ciutats que anava acompanyada d'una oferta laboral i d'habitatges amb noves comoditats com l'aigua corrent i l'electricitat va comportar que molts masovers deixessin enrere la feina de bosc i també els masos on havien viscut tota la seva vida.

Al despoblament rural es van sumar quatre factors que van influir en certa mesura amb la caiguda del mercat de la castanya. I, per tant, la seva recollecció i els treballs de manteniment van deixar de ser rendibles.

En primer lloc, la rapidesa amb la qual va començar a arribar la castanya gallega va fer disminuir el preu de la castanya del país. Abans dels anys 50, el transport de la castanya des de Galícia durava entre 8 i 10 dies.

Un altre factor que cal tenir en compte va ser l'entrada del xancre (*Cryphonectria parasitica*) a Catalunya. Durant la segona meitat de la dècada dels 40 aquest fong va provocar que algunes de les castanyedes situades fora de la seva estació ecològica òptima es comencessin a veure afectades per la seva virulència.

Els robatoris de grans quantitats de castanya per a la comercialització aliena a la propietat, amb les discussions i enfrontaments que aquest fet va comportar i encara continua comportant, va desanimar la propietat qui va deixar de destinar recursos econòmics al manteniment d'aquestes plantacions.

Finalment, però no menys important, el canvi d'hàbits alimentaris i la millora de la qualitat de vida va fer desaparèixer lentament la castanya de les cuines i de les receptes de moltes llars, i per tant, va deixar de ser un producte de consum habitual.

Aquests factors van desencadenar en l'abandonament progressiu del cultiu de les castanyedes de fruit i va anar deixant en l'oblit aquestes plantacions d'arbres centenaris. També hi va haver qui va optar per substituir les castanyedes per altres espècies o transformar-les en castanyedes destinades a la producció de fusta.

A les castanyedes que encara resten en peu, les espècies arbòries –faig, alzina, roure, pi,...– i les arbustives hi han anat guanyant terreny. La competència directa que reben aquests castanyers centenaris per la captació d'aigua, de nutrients i de llum, fa que en molts casos es trobin en un estat sanitari precari.

Castanyer de fruit abandonat al terme municipal de Viladrau.

La producció de fusta, de font de riquesa a inviabilitat econòmica

L'aprofitament del castanyer per a la producció de fusta també ve d'antic. Sense anar molt lluny a l'Arxiu Comarcal de Santa Coloma de Farners es pot trobar un document que registre un tracte comercial del 1578 per a l'arrendament d'una castanyeda¹. De fet, una bona part de les bigues de fusta i alguns encadellats de les masies del Montseny són de castanyer.

Durant els segles XVII, XVIII i XIX es va produir la intensificació de l'explotació del castanyer per fusta. Primer amb el creixement comercial que hi va haver a Catalunya durant el s. XVIII. I a posteriori, l'impuls demogràfic va permetre la recuperació de terres i boscos que fins aleshores eren improductius. Però la conversió de l'explotació forestal com a principal activitat econòmica de la zona de Montseny i Guillerics es va produir a partir de l'últim terç del s. XIX fins passat la meitat del s. XX, època en què l'elaboració de rodells i dogues de castanyer van ser una de les activitats principals.

Durant aquests anys moltes de les finques del Montseny amb grans perxades tenien la seva

pròpia serradora al costat del mas, on treballava gent del poble i els propis masovers de les finques. Les perxades (castanyedes destinades a la producció de fusta per fer dogues²) es tallaven cada 20 anys aproximadament, en funció dels seus creixements. Mentre que les bagues (castanyedes destinades a la producció de rodells³) es tallaven arreu cada 3-4 anys. La fusta del castanyer era molt apreciada per les seves característiques i va ser molt important per a la fabricació botes d'emalatge, caixes d'arençada, barrils... En definitiva, tota la fusta derivada de les diferents intervencions que es feien a les castanyedes tenia una sortida comercial amb un valor econòmic molt important. Per aquest motiu molta zona forestal i agrícola del massís es va plantar amb castanyer.

La gestió d'aquestes castanyedes va ser molt intensa fins als anys 50, quan l'aparició de materials alternatius, com el plàstic o el cartró, va suposar una gran davallada de la demanda de fusta. En aquesta època, i coincidint també amb el despoblament rural, les serradores

Fusta de castanyer desemboscada per un tractor amb cabrestant a Viladrau.

1 (Zamorano, R. 2001) Treballs. Castanyes i rodells. Lauro: revista del Museu de Granollers.

2 Dogues: cadascuna de les fustes que formen el cos d'una bóta.
3 Rodell: cercol de fusta per a botes.

ubicades fins llavors en les pròpies finques van deixar de treballar, o bé, van traslladar-se als pobles propers on van continuar aquesta activitat, tot i que amb menys dinamisme que en temps anteriors.

Al mateix temps, l'aparició de dues malalties fortament agressives com el xancre (*Cryphonectria parasitica*) i la tinta (*Phytophthora sp.*), i la seva expansió als anys 70-80, van portar, a l'abandonament d'algunes de les castanyedes o a la seva substitució per altres espècies no afectades per aquestes malalties que permetien mantenir les finques en producció.

La gestió de les castanyedes destinades a la producció de fusta va anar disminuint lentament fins arribar a finals de la dècada dels 90, quan van tancar les poques serradores que havien anat resistint a la devaluació del preu de la fusta al mateix temps que s'enfilaven els costos de producció.

Durant tot aquest temps, en les finques on la propietat no ha considerat possible la persistència del castanyer aquesta ha optat per substituir les castanyedes per altres espècies, o per abandonar la gestió de les masses. Actualment, després dels estudis realitzats durant els darrers anys, la lluita contra el xancre (*Cryphonectria parasitica*) mitjançant inoculacions de soques hipovirulentes es considera eficaç per controlar la malaltia⁴.

Per altra banda, i atès a la importància ecològica i paisatgística d'aquestes formacions forestals en el massís, s'ha començat a treballar en la recerca de nous models de gestió que en permetin la viabilitat econòmica. L'objectiu és reduir els costos de gestió i satisfer les necessitats actuals del mercat.

Castanyeda destinada a la producció de fusta a Arbúcies després de fer la segona aclarida.

⁴ Conclusió que es va arribar en el marc de la Jornada Monogràfica del Castanyer organitzada pel Consorci Forestal de Catalunya.

L'Associació de Propietaris del Montseny (APM) i el castanyer

La situació actual de les castanyedes, fa que l'Associació de Propietaris del Montseny, prengui com a prioritari dins les seves línies d'actuació la seva recuperació. En l'àmbit econòmic, posant en valor la seva fusta i el seu fruit; en l'àmbit social, recuperant els usos tradicionals i els nous usos de la gastrònoms de la castanya; i en l'àmbit paisatgístic i ambiental, recuperant el bosc de castanyer com un ecosistema forestal amb trets característics de les explotacions agrícoles i conformador d'un paisatge singular.

La finalitat és aconseguir preservar un patrimoni econòmic, cultural i ambiental que el temps i els canvis socials han anat degradant.

Aquesta línia de treball respon sobradament als principals objectius establerts per l'APMontseny en el moment de la seva creació (2009):

- Difondre els beneficis socioambientals que generen les explotacions agro-forestals del Montseny.
- Agrupar la propietat del Montseny per posar en valor els actius econòmics, culturals i socials del massís i dels seus habitants.
- Fomentar, promoure i executar la gestió forestal i agrària per assolir viabilitat econòmica, ambiental i socialment durable, i orientada a la obtenció de productes de qualitat.

Durant l'any 2011 s'ha començat a treballar en el projecte *Millora de les castanyedes i promoció dels productes* dins el marc d'un conveni de col·laboració i cooperació amb Diputació de Barcelona, Diputació de Girona i el Centre de la Propietat Forestal. Els principals objectius del projecte són:

- Identificar i caracteritzar les varietats de castanya presents al massís per poder garantir una producció de castanya de qualitat.
- Recuperar i mantenir les castanyedes de fruit poblades per arbres centenaris, i en clar procés de degradació.
- Ampliar la superfície productiva a través de noves plantacions amb castanyer empeltat amb les varietats seleccionades.
- Promocionar els productes del castanyer amb la finalitat de recuperar o crear un mercat que garanteixi la sostenibilitat del sector.
- Cercar nous models de gestió de les castanyedes destinades a la producció de fusta que s'ajustin a les tendències actuals del mercat de la fusta.

L'Associació de Propietaris del Montseny espera que els resultats d'aquests projectes puguin revertir properament en la millora de les castanyedes del Montseny, i promoguin els actius econòmics, culturals i socials del massís i dels seus habitants.

Castanyeda de fruit després de fer els treballs de recuperació.

Castanyeda de fruit, mentre s'executen els treballs de recuperació.

Edita: Associació de Propietaris del Montseny

Textos:

Albert Bosch Puig

Tècnic Associació de Propietaris del Montseny

Octubre de 2011

Fotografies: Albert Bosch Puig

Fotografia portada: Núria Torras Planas

Les dades s'han obtingut a partir d'entrevistes realitzades a

Pere Tardà, Josep Mataró, Josep M. Albó, Pere Pau Albó, Joan Garolera i Xavier López.

Agraïments a Josep M. Albó, Pere Pau Albó, Josep M. Daví, Joan Garolera, Xavier López, Josep Mataró, Bernat Mataró, Carles Masvidal, Guillem Masvidal, Xavier Món, Paco Muñoz, Olga Riera, Pere Tardà, Núria Torras, Josep M. Tusell, Roser Vives, Ajuntament de Viladrau, Centre de la Propietat Forestal, Centre Cultural Europeu de la Natura, Consorci Forestal de Catalunya, Diputació de Barcelona, Diputació de Girona, Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries i Monmart Serveis Jardineria i Forestals, SL.

Dipòsit Legal: GI-1.225/2011